

ASEAN Bölgesel Güvenliği Doğru mu Anlıyor?

See Seng Tan

Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (ASEAN) bölgesel güvenliğe olan katkılarını değerlendirmek başta biraz kafa karıştırıcı gelebilir. ASEAN'ı, 'Üçüncü Dünya'nın başarı hikâyesi'[1] olarak tanımlamaya hazır, geniş bir hayran topluluğunun olduğundan söz etmek mümkün. Nitekim vakti zamanında birliği; "...[Güneydoğu Asya'da] oldukça iyi işleyen vazgeçilemez bir gerçeklik" olarak tanımlayan merhum eski Birleşmiş Milletler (BM) genel sekreteri Kofi Annan, ASEAN'ın "bölgenin çok ötesinde dikkate alınması gereken gerçek bir güç"[2] olduğunu belirtmekteydi. Zira geçmişe dönük bir okuma bize, ASEAN üyesi devletlerin kendi aralarında hem siyaset hem de güvenlik alanına ilişkin terörle mücadele, deniz güvenliği ve daha geniş çerçevede çatışma yönetimi gibi pek çok örnekte başarılı bir şekilde iş birliği yaptığını göstermektedir. Hatta ASEAN üyesi devletler arasında şimdiye kadar büyük bir savaşın yaşanmamış olması, bazı gözlemcileri Güneydoğu Asya'nın "uzun bir barış" sürecinden geçmekte olduğunu belirtmeye sevk etmiştir[3]. Uluslararası barışı tesis etme çabalarından ötürü 2012 yılında Nobel Barış Ödülüne layık görülen Avrupa Birliği'nin (AB) aksine ASEAN'ın bölgesel barış ve güvenlik başlıkları noktasındaki katkıları, AB'ye kıyasla daha orta düzeyde olsa da kendi bölgesel bağlamında değerlendirildiğinde bunun daha az önemli olmadığı söylenebilir.

Buna karşın geçmişe dönük bir incelemesi yapıldığında birliğin, bölgesel koşulların ortak hareket etmeyi gerektirdiği durumlarda harekete geçmek noktasında sergilediği bir yığın yetersizlik ve isteksizlik örneği vardır. Dahası ASEAN, birliğe üye devletlerin Güneydoğu Asya özelinde bölgesel anlamda birbirine entegre bir toplum tahayyülü için hedeflerini öngörülen tarih olan 2015 yılında gerçekleştiremediği örneğinde olduğu gibi, kendi açık amaçlarına ulaşmada sık sık başarısız olmaktadır. Bu makalede; ASEAN'ın, Güneydoğu Asya ve onun da ötesinde önemli bir güvenlik aktörü olarak yetersizliklerinin yanı sıra başarılarını değerlendireceğim. Görece zayıf 10 devletin (bunlar; Brunei Darüsselam, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam'dır) oluşturduğu küçük bir grup olarak ASEAN'ın Güneydoğu Asya'nın sınırlarını da aşan diplomasi ve güvenlik başlıklarına olan etkisi dikkate şayandır. Bu nedenle, ASEAN'ın bünyesindeki daha geniş kapsamlı iki güvenlik uzantısı olan ASEAN Bölgesel Forum (ARF) ile ASEAN Savunma Bakanları Toplantısı (ADMM-Plus) arasında bir mukayese yaparak ilerleyeceğim. Daha sonra ASEAN'ın tecrübelerinden bölgesel iş birliği ve bölgesel mimarinin gündemde olduğu Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesi için çıkarılabilecek sonuçları tartışarak yazıyı noktalayacağım.

Sahadaki gerçekler ASEAN'ın amaçladıkları ile mevcut gerçeklikler arasında derin bir uçurum olduğunu göstermektedir

Güneydoğu Asya'da ASEAN

Sahadaki gerçekler ASEAN'ın amaçladıkları ile mevcut gerçeklikler arasında derin bir uçurum olduğunu göstermektedir. ASEAN'ın bölgesel güvenliğe katkılarını değerlendirmedeki zorluk; daha çok yapılan beyanlar, anlaşma ve eylem planlarının yanında vaat ettikleriyle, birliğin gerçekte başardıkları arasındaki kapanmayan açıklığa ilgilidir. Gerçekte amaçlanan ve ortaya konan arasındaki açmazda gözlenen bu eksiklik önemli olsa da bu durum, yalnızca üyeler arasındaki kapasite, görüş birliği veya kararlılık eksikliğinden kaynaklanmamaktadır. Temelde bu; çeşitli nedenlerle birliğin, niyetleri dostça olmayan güçler tarafından yanlış anlaşılmadığı sürece kamuoyu önünde kabul görmeyen amaçlarından kaynaklanmaktadır ki bu yaklaşım, ASEAN'ın askeri bir ittifak olma amacı güttüğü veya daha da kötüsü bir Batı projesi olduğu yönündeki şüphelerle mücadele etmeye çalıştığı Soğuk Savaş dönemine kadar geriye götürülebilir. Nitekim söz konusu girişimlerin, uzun bir süredir üye ülkelerin güvenlik ve refahını arttırma amaçlı eylemlerinin bir tür maske görevi gördüğü bilinmektedir. Bu durum ASEAN'ın bir kurum olarak ortaya koyduğu başarıları sicil ile duyurduğu hedefleri arasında geniş bir makas farkına neden olmaktadır. Ancak amaçlanan ile mevcut gerçeklik arasındaki açıklık ASEAN'ın bir uluslararası örgüt olarak tümünden başarısız olduğu anlamına gelmemektedir. Bunun yerine ASEAN'ın daha çok kendi başarısının kurbanı olduğu söylenebilir. Çatışma sonrası bölgesel uzlaş ve hasarların onarımı (Endonezya, Malezya ve Singapur arasındaki Endonezya tarafında diğer iki devlete karşı başlatılan 1963-1966 arasındaki düşük yoğunluklu

savaş olan 'Karşılaşma'dan sonra ve Soğuk Savaş sonrası Güneydoğu Asya'daki kapitalist ve komünist rejimler arasında baş gösteren gerginlikler gibi^[4]) ile ASEAN'ın eşitler arasında birinci olduğu Soğuk Savaş Sonrası Asya-Pasifik bölgesel mimarisinin kurulmasındaki başarıları inkâr edilemez^[5].

ASEAN liderlerini 21.yüzyılın başında daha sağlam bir bölgeselcilik arayışına iten gerekçelerin altında bu başarıların olduğu iddia edilebilir. Nitekim söz konusu başarı tablosu, her biri birbirinden farklı şablonlara sahip olan ASEAN Ekonomik Topluluğu (AEC), ASEAN Siyaset-Güvenlik Topluluğu (APSC) ve ASEAN Sosyo-Kültürel Topluluk (ASCC) olarak üç "sütundan" oluşan ASEAN Topluluğunun kuruluşunu öngören 2003 tarihli II. ASEAN (veya Bali) Mutabakatı ile vücut bulmuştur. Destekçilerinin de sıcak karşıladığı bu topluluk olma fikri yine de bir dizi sorunla karşılaşmıştır. Öyle ki ASEAN eksiksiz işleyen bir topluluk kurmak için verilen süreyi 2015'ten 2025'e uzatmak zorunda kalmıştır^[6]. İronik bir şekilde üç sütun veya deyim yerindeyse üç alt topluluk içerisinde, kurulması en olası ve ulaşılabilir olanı olarak görülen AEC'yi kurma çabaları ciddi engellerle karşılaşmıştır. ASEAN Sekreterliğinin tuttuğu AEC "çetelesine" göre çoğunluğu gümrük tarife indirimi ile ticaret ve yatırım serbestisinin önünün açılması alanları kapsamında AEC'nin kuruluşuna yönelik "yapılacaklar" listesinin neredeyse

ASEAN'ın bölge için farklılık ve gerginlikleri uzlaştırma ile değişen bir bölgesel strateji ortamında kurumsal bütünlüğünü sürdürme başlıklarında kendisini gösteren apaçık yetersizliği bölgesel güvenlik için birliğin önemine yönelik bazı temel endişeler doğurmuştur

% 80'inin tamamlanmış olmasına rağmen zaman içerisinde bunlardan en önemlisi olarak görülen tarife dışı engelleri kaldırmak, "Tek ASEAN Penceresini" kurmak ve bölge içi kalifiye işçi hareketliliğini arttırmak gibi daha çetrefilli konuların çözümünün çok daha zor olduğu anlaşılmıştır[7].

ASEAN devletlerinin dikkat ve enerjilerinin tümünü değilse bile büyük bir bölümünü harcadıkları sütun olan AEC'nin yarım kalması durumunda ve ASEAN devletlerinin karşı karşıya olduğu zorlu güvenlik ve toprak ihtilafları göz önüne alındığında APSC'nin kurulmasının daha da zor olduğu ortaya çıkacaktır. ASEAN'ın bölge için farklılık ve gerginlikleri uzlaştırma ile değişen bir bölgesel strateji ortamında kurumsal bütünlüğünü sürdürme başlıklarında kendisini gösteren apaçık yetersizliği bölgesel güvenlik için birliğin önemine yönelik bazı temel endişeler doğurmuştur[8]. Güney Çin Denizi üzerindeki büyük güç rekabetinden dolayı bir anlamda tehdit altında olan ASEAN'nın, bırakın üçüncü sütun ASCC'yi, APSC'yi gerçekleştirmekte dahi oldukça zorlandığı görülmektedir. Şimdiye kadar ASEAN ve Çin, Eylem Kurallarının (COC) ne zaman hayata geçeceği belirsizliğini korusa da COC'ye yol açacak müzakerelerin görünüşte temelini oluşturacak olan Güney Çin Denizi Eylem Kurallarına ait bir taslak metin üzerinde anlaşmaya varmıştır[9]. Bunun neticesinde muhtemelen hükümleri zayıf olan ve bağlayıcı olmayan bir COC ortaya çıkacaktır. ASEAN caydırmak şöyle dursun, Çin'in Güney Çin Denizindeki adalar ile mercan adalarını kullanmaya başlayıp askerileştirmesini yavaşlatmak adına henüz bir şey yapabilmiş değildir. Aksine, üye devletler arasında elli yıldır süren güven inşa çabalarına rağmen ASEAN devletleri arasındaki kalıcı güven eksikliği bölge içi iş birliği ve entegrasyonun

kapsam ve derinliğini sınırlamaya devam etmektedir[10]. Tüm bunların ASEAN bölgeselcilığının hedefinin somut ilerleme sağlamaktan ziyade örgütün Asya-Pasifik bölgesel mimarisindeki sözde "merkeziliğini" sürdürmek olduğu hükmüne varılmasına neden olması şaşırtıcı değildir[11].

ASEAN devletlerinin Güneydoğu Asya'daki terör tehdidinin büyüyen boyutu ve karmaşıklığı karşısında yeni ve yaratıcı yaklaşımlar arayışına girmesi muhtemeldir

Birçok kısıtlama ve sınırlamaya rağmen ASEAN yine de 'terörle mücadelesinde' ortaya koyduğu son kurumsal gelişmeler neticesinde de görülebileceği üzere üye devletlerin ortak iradesi olduğunda birlikte iş yapabildiğini göstermiştir. Irak Şam İslam Devleti'nden (İŞİD) esinlenen terörün oluşturduğu ortak tehdit (güney Filipinler'deki Marawi'de Mart ayından Ekim 2017'ye dek süren savaşta da görüldüğü gibi) ASEAN ülkeleri arasındaki iş birliğini yoğunlaştırıp derinleştirmiştir[12].

ASEAN'ın savunmadan sorumlu liderleri ayrıca terörle mücadele amaçlı ortak bir girişimi öngören "Gözlerimiz İnisiyatifi'ni" (OEI) de hayata geçirmiştir[13]. OEI'nin hâlihazırdaki üyeleri arasında Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland bulunmaktadır. OEI temelde gayri resmi yapılan bir güvenlik iş birliği örneğidir ki Mayıs 2011'de yürürlüğe giren ASEAN Terörle Mücadele Konvansiyonunun, ASEAN üyesi 10 devletten yalnızca 6'sı tarafından onaylanmış olması bu durumu ortaya koymaktadır [14]. Kısmen Marawi'de olanlara benzer bir vakanın tekrarlanmasının önüne geçmek ve bölgenin bir anlamda "Ortadoğu gibi olmasını"[15] önlemek gibi ortak bir gayeden doğan OEI, her bir ASEAN üyesi ülkede amacı bölge içindeki milli

savunma (ve iç güvenlik) kuruluşları arasında haberleşme, istihbarat paylaşımı ve terörle mücadeleye yönelik iş birliğini sağlamak olan merkezler kurulmasını da öngörmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla ASEAN üyesi olmayan 4 ADMM-Plus ülkesi olan Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda ve ABD, ASEAN tarafından ASEAN devletlerinin OEI kapsamında iş birliği yapabileceği ilk partnerler grubu olarak tanımlanmıştır^[16]. Ancak katılımcı ülkeler önce kendi aralarında süregelen yerleşik güvensizliği yönetip aşmak zorundadır. Bu doğrultuda Endonezya savunma bakanının OEI'yi "siyasetle hiçbir ilgisi" olmayan ve "sadece terörist grupların varlığıyla mücadele edip bölgede barışı sürdürmeyi amaçlayan bir inisiyatif"^[17] şeklindeki değerlendirmesinin gösterdiği üzere bir tür savunma ihtiyacı hissetmesi kayda değerdir.

ASEAN devletlerinin Güneydoğu Asya'daki terör tehdidinin büyüyen boyutu ve karmaşıklığı karşısında yeni ve yaratıcı yaklaşımlar arayışına girmesi muhtemeldir. Singapur'un 2018 yılı başkanlık döneminde ASEAN, bölgedeki terörle mücadele girişimlerini birleştirmeyi amaçlayan ve direnç (terör saldırılarını önleme konusunda direniş mekanizmaları üretme), karşılık (mevcut tehditleri ele almak amacıyla teröre karşılık verme çabalarını koordine etme) ve toparlanma (meydana gelen terör saldırılarından sonra toparlanma) başlıklı bir iş birliği çerçevesi kuracaktır^[18]. Bilindiği kadarıyla bu üç başlıklı çerçeve teröre karşı tutarlı ve kapsamlı bir bölgesel yaklaşım sunmakla kalmayıp hem ASEAN'ın merkeziliğini hem de ASEAN üyesi ülkelerdeki çeşitli terörle mücadele girişimleri arasındaki koordinasyon ve ortaklıkları geliştirecektir. Dahası bu üç başlık; ASEAN devletlerini, terör grupları ve serseri aktörlerden gelebilecek kimyasal, biyolojik, radyolojik ve

nükleer (KBRN) tehditlere karşılık verme kapasitelerini güçlendirmeye teşvik etmektedir^[19]. Elbette KBRN silahlarının terörist gruplarca kullanılma ihtimali, ASEAN devletlerinin genel itibarıyla terörle mücadele stratejilerine silahlı kuvvetlerin de dahil edilmesini daha da hayati bir mesele haline getirmektedir. Bu bağlamda bölgedeki silahlı güçler arasındaki KBRN tehditlerine karşı iş birliğini geliştirmenin bir yolu olarak birlik, ASEAN Orduları Bilgi Paylaşım Çalıştay'ının (AAISW) kurulduğunu duyurmuştur^[20]. OEI gibi bu üç başlıklı çerçeve de hâlâ oluşum aşamasındadır. ASEAN devletleri arasındaki tarihi farklılıklar ve değişken güç kapasitelerini dikkate alarak ordular arasında terörle mücadele konusundaki iş birliğini orduların kendilerine özgü kapasitelerini yurt içi güvenlik birimlerinin çabalarını hayata geçirmek yoluyla geliştirmeye çalışması hayati bir konudur ki bu da şimdiye kadar çoğu ASEAN ülkesindeki terörle mücadele çabalarına öncülük etmiştir^[21].

ASEAN ve Asya-Pasifik

ASEAN'ın daha geniş Asya-Pasifik bölgesindeki bölgeselcilik üzerinde de ciddi bir etkisi olmuştur ki bu görece zayıf Güneydoğu Asya uluslarından oluşan bir grup için oldukça dikkate değerdir. Diyalog ortaklarıyla beraber ASEAN'ın ASEAN Bölgesel Forumu (ARF) ve ASEAN Savunma Bakanları Toplantısı (ADMM-Plus) dâhil bölgedeki birçok çok-taraflı kurumun kurulmasında payı olmuştur. Bununla beraber Asya-Pasifik bölgeselciliği bezdirici bir girişim olarak da tanımlanmıştır^[22] ki bunun iyi bir nedeni vardır. 1994'te kurulduğunda tabiri caizse alkışlanan ARF, o tarihten sonra pek çok kişi tarafından ASEAN öncülüğündeki bölgeselciliğin temel eksikliğinin simgesi olarak görülmüştür. Bu eksiklik, özellikle büyük güç rekabetinin istikrarsızlaştırıcı

Diyalog ortaklarıyla beraber ASEAN'ın ASEAN Bölgesel Forumu (ARF) ve ASEAN Savunma Bakanları Toplantısı (ADMM-Plus) dâhil bölgedeki birçok çok-taraflı kurumun kurulmasında payı olmuştur

etkisi karşısındaki savunmasızlığı ışığında ASEAN'ın kurumsal etkisizliği ve üyeleri arasındaki köklü ayrışma nedeniyle gerekli bölgesel liderliği sunamamasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeptendir ki ARF, kötü bir performans timsali olarak ün kazanmıştır. 1994'te büyük bir ihtişam ile kurulan 27 üyeli ARF ilk Başkanının resmi açıklamasında ifadesini bulan hedefi gereği Asya-Pasifik bölgesi için daha öngörülebilir ve daha yapıcı bir ilişki modeli geliştirmek zorundadır^[23]. ARF 1995 yılında güvenlik iş birliği konusunda üç aşamalı bir yol haritası çizen ve kurumun güven inşasından önleyici diplomasiye ve nihayet çatışma çözümü mekanizmasına (daha sonra Çin'in ısrarı üzerine bu son madde "çatışmalara yönelik yaklaşımların değerlendirilmesi" olarak değiştirildi) doğru evrilmesini öngören gayri resmi bir kavram raporu yayımladı. Kavram raporu ayrıca birincisi kolayca ulaşılabilecek düşük hedeflerden, ikincisi ise daha hırslı ve zorlu etkinliklerden oluşan iki dizi adım ortaya koydu. ARF'nin hedeflerinin hayata geçirilmesini desteklemek amacıyla oturumlar arası destek grupları ve oturumlar arası toplantılar gibi uygulamalar getirildi.

Ancak ARF görünürde güven inşasından öteye evrilemediği için ilerlemenin can sıkıcı derecede yavaş olacağı ortaya çıktı. Erken uyarı sistemleri, keşif heyetleri, geliştirilmiş ARF iyi niyet girişimleri, ara buluculuk mercileri gibi somut önleyici diplomasi (ÖD) mekanizmalarının kurulmasını destekleyen Avustralya, Kanada, Avrupa Birliği, Japonya ve ABD gibi daha aktivist üyeler ile ÖD'nin hayata geçirilmesinin bu aktivist üyelere kendi iç işlerine karışma yolu açacağından endişelenen Çin, Myanmar ve Vietnam gibi muhafazakâr üyeler arasında farklılıklar baş gösterdi^[24].

ARF'nin 1996'da Çin'in Tayvan'a gözdağı verip başkanlık seçimlerini etkilemek amacıyla füze denemeleri yapması ABD'nin Tayvan Boğazlarına iki çıkarma yapmasına neden olduğunda Çin ile ABD arasında bir diyalog platformu görevi üstlenerek dolaylı yoldan ÖD yapmış olduğu düşünülmektedir^[25]. Bununla beraber ARF üyeleri nihayet 2011'de hayal kırıklığı yaratarak çok temel ve dar bir ÖD tanımı üzerine inşa edilmiş bir ÖD çalışma planı üzerinde mutabık kalıp bunu imzalamıştır. Benzer şekilde, ARF'nin büyüklüğü ve üye ülkelerin birbirine karşı diplomatik bir silah olarak kullandığı ve sıkıca benimsenen görüş birliğine dayalı konvansiyonu açıkça ilerlemenin önünü tıkayan bir diğer faktördür^[26].

2000'li yılların başından ortasına kadar ARF, düzenlemiş olduğu etkinliklere askeri veya geleneksel olmayan terörle mücadele, afet yardımı, deniz güvenliği, nükleer yayılmanın önlenmesi ve silahsızlanma gibi seçili alanlarda "pratik" bir boyut ekledi. Bunun yanı sıra ARF, 2009 Bangkok toplantısında ARF üyesi 27 katılımcısının 2020'ye kadar "Bir barış, dostluk ve refah bölgesini hayata geçirmeye" çalışacağını belirten bir vizyon bildirisini benimsedi. Bir yıl sonra da vizyon bildirisini hayata geçirmek amacıyla terörle mücadele, uluslararası suç, insani yardım ve afet yardımı (HADR), deniz güvenliği ve nükleer yayılmanın önlenmesi ve silahsızlanmadan oluşan bir dizi iş birliği alanında geliştirilmiş iş birliği hedeflerini belirleyen bir eylem planı yayımlandı. ARF destekçileri bu gelişmeyi ARF'nin beklenen bir çalıştaydan "daha çok eylem odaklı" bir kuruma doğru evriminde ileri bir adım olarak sıcak karşıladılar ki Asya-Pasifik bölgesinin artan bir ölçekte savaşımlara, doğal afet ve insani krizlere, deniz ihtilaflarına ve benzerlerine ev sahipliği yaptığı dikkate alındığında bu, mantıklı bir adımdır^[27].

En iyi ihtimalle ARF, ADMM-Plus'ın askeri varlığı ve operasyonel eğilimlerine sahip

Odağını geleneksel olmayan endişelere kaydırarak ve bölgenin yaşadığı stratejik zorluklardan sürekli kaçmasının bir sonucu olarak ARF sonuç alabilen bölgesel bir aktör olmak bir yana umut vaat eden bir önleyici diplomasi aktörü olmaktan bile kendisini “diskalifiye” etme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır

olmadığından pratik iş birliği stratejilerini uygulamada ADMM-Plus’a göre ikinci derece (aşağıda tartışıldığı üzere) bir rol oynamaktadır. Odağını geleneksel olmayan endişelere kaydırarak ve bölgenin yaşadığı stratejik zorluklardan sürekli kaçmasının bir sonucu olarak ARF sonuç alabilen bölgesel bir aktör olmak bir yana umut vaat eden bir önleyici diplomasi aktörü olmaktan bile kendisini “diskalifiye” etme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Aksine ARF, önemli zorlukları bir kenara atma ve ARF’nin Doğu ve Güney Çin Denizlerindeki sınır ihtilaflarına karşı hiçbir şey yapmaması örneğinde olduğu gibi kendisini müdahil olmaya zorladığında mülayim duruşlar sergileme konusunda talihsiz bir ün kazanmıştır. ARF’nin bir güvenlik aktörü olarak önemini yitirdiği yönündeki yaygın algı bazı bölgesel liderlerin yeni bir bölgesel mimari çağrısında bulunmasına neden olmuştur^[28]. Elbette herkes bu yaklaşıma katılmamaktadır. Bir analistin savunduğu gibi ARF, asli fonksiyonunu icra etmekle kalmayıp devletler arası iş birliğini teşvik etmiş ve daha güvenli bir bölgesel güvenlik atmosferine katkıda bulunulmasına yardımcı olmuştur^[29]. Ancak ARF’nin isabetlerden ziyade ıskalarla dolu geçmişi dikkate alındığında pozitif değerlendirmelerin bir azınlık görüşü olduğunu da söylemek gerekir.

ARF’nin aksine ADMM-Plus ile ulaşılan bölgesel güvenlik iş birliği konusundaki ilerleme bir sürpriz olmuştur. 2010’da kurulan ADMM-Plus, 10 ASEAN ülkesi ile Avustralya, Çin, Hindistan, Japonya, Yeni

Zelanda, Rusya, Güney Kore ve ABD’den oluşmaktadır. Üç yılda bir düzenlenen bir etkinlik olarak başlayıp 2013’teki 6. ADMM toplantısının önerisine dayanılarak iki yılda bir yapılmasına karar verilmiş olup söylenene göre 2018 yılından sonra yıllık toplantılar almaya başlayacaktır. Tıpkı ARF gibi ADMM-Plus da hem çok taraflı güvenlik diyalogu ve danışma mekanizması hem de geleneksel olmayan bir güvenlik iş birliği çerçevesi olarak tasarlanmıştır. Bugüne kadar ADMM-Plus üyeleri belirlenen 7 alanda iş birliği yapmıştır. Bunlar; deniz güvenliği, terörle mücadele, HADR, barışı koruma harekâtı, askeri tıp, insanı mayın eylemi (yahut mayınsızlaştırma) ve siber güvenlidir. Uzman Çalışma Grupları (EWG’ler) ise bu alanların her birindeki çabaları kolaylaştırmak için kurulmuştur.

Çok kısa bir süre içinde ADMM-Plus bölgesel iş birliği konusunda ARF’yi görünür bir şekilde gerisinde bırakmıştır^[30]. Nitekim ARF’nin 18 üyesinin tamamının katılımıyla gerçekleştirilen ortak etkinliklerin sıklık ve karmaşıklığı gün geçtikçe artmıştır. 2011 ve 2017 arasında ADMM-Plus gözetiminde toplam 50 kadar EWG planlama oturumu ve masa başı etkinliği ile en az 6 tam katılımlı askeri tatbikat düzenlenmiştir. Bu etkinliklerden bazılarının büyüklük ve kapsamı hiçbir şekilde değersiz değildir. Örneğin Brunei Darüsselam ve Singapur’da (ve aralarındaki sularda) Mayıs 2016’da düzenlenen birleşik bir deniz güvenlik ve terörle mücadele tatbikatında toplam 3.500 personel, 18 savaş gemisi, 25 uçak ve 40 özel harekât timi yer almıştır^[31]. 2017’de ADMM-Plus üyeleri bir denizde plansız karşılaşma eylem planı (CUES) üzerinde mutabakata varmıştır. ADMM-Plus (ve ARF dâhil ASEAN öncülüğündeki tüm diğer bölgesel oluşumların) 2018 başkanlığını yürüten Singapur, bölgenin yoğun hava sahasını kapsayacak benzer bir eylem planı için baskı yapmaktadır. Bu algısal başarılar nedeniyle ADMM-Plus; Kanada, Fransa

ve AB gibi katılmak isteyen bazı ülke ve kurumlar tarafından teklifler almıştır^[32].

Çok kısa bir süre içinde ADMM-Plus bölgesel iş birliği konusunda ARF'yi görünür bir şekilde gerisinde bırakmıştır. Nitekim ARF'nin 18 üyesinin tamamının katılımıyla gerçekleştirilen ortak etkinliklerin sıklık ve karmaşıklığı gün geçtikçe artmıştır

ARF'nin aksine ADMM-Plus konusunda ilginç olan husus her ne kadar birlik ÖD aktörü olma gibi bir niyeti olduğunu resmi olarak açıklamamış olsa da birliğin ÖD yapma kapasitesini geliştirmiş olmasıdır. 2016'da ADMM-Plus'ın ASEAN çekirdeği, ASEAN Afet Yönetimi ve Acil Müdahale Anlaşması (AADMER) çerçevesinde askeri birliklerin HADR için kullanılması amacıyla bir yıl önce kabul ettikleri standart operasyon prosedürlerinden (SOP) sonra HADR konusunda ASEAN Orduları Hazır Grubu için görev talimatını benimsemiştir. Bu yeni SOP, hem verici hem de alıcı ülkeler için rol ve görev talimatlarını tanımlayan bir taslak olarak ADMM-Plus silahlı kuvvetleri arasında toplu afet yönetimi konusunda ortak çalışma kapasitesini geliştirecek olan mevcut Bölgesel Taahhüt Sözleşmesi ve Ortak Afet Yardımı ve Acil Müdahale Operasyonları için Standart Operasyon Prosedürlerini iyileştirmeyi amaçlamaktadır^[33]. ASEAN ülkelerinde destekleyici altyapı ve kaynaklarına Singapur'da bulunan Bölgesel HADR Koordinasyon Merkezi (RHCC) ve Malezya'daki BM İnsani Müdahale Deposu (UNHRD) dâhildir. APSC şablonunun 2015 versiyonundaki tüm maddelerin yanında bu gelişmeler gerçek anlamda ÖD adımları olarak anlaşılabilir ve anlaşılmalıdır.

Başka bir ifadeyle şimdiye kadar ÖD konusunda çalışma planı hazırlamaktan

öteye gitmeyen ARF'nin aksine ADMM-Plus'ın ÖD konusunda bir rol oynaması daha olası görünmektedir. Hayata geçirilmesi 2025'e ertelenen ASEAN Topluluğunun önündeki zorluklar kabul edildiğinde ADMM-Plus'ın gelecek vaatleri konusundaki yersiz spekülasyonlar karşısında duraklamak gerekir. İyi niyetli ÖD aktörü olma potansiyelinin yanında bir dizi kısıtlama da gözler önündedir. ARF dersinin de açıkça gösterdiği gibi bu noktada itibar maliyetleri de söz konusudur^[34]. Ne yazık ki ASEAN'ın Rohingya'da devam eden mülteci krizi konusunda hiçbir şey yapmaması birlik için kara bir lekedir^[35]. Ancak bu durum AB dâhil ÖD konusunda tecrübeli ve başarılı olan kurumsal aktörlerin bile her zaman beklentileri karşılayamadığının önemli bir hatırlatıcısı görevi görmektedir^[36]. ADMM-Plus ülkeleri de tatbikatların yüksek operasyonel temposu ve (ADMM-Plus'ın Güney Çin Denizi gibi sıcak noktaları ele almada yetersiz kalması durumunda^[37]) yatırımlarının karşılığının düşük (veya daha da kötüsü negatif) olması nedenleriyle katılımcı bunalması ihtimaliyle karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin Kuala Lumpur'da Kasım 2015'te yapılan bakanlar toplantısında ADMM-Plus ülkeleri aralarındaki zorlu farklılıkların bir sonucu olarak Güney Çin Denizi konusunda planlı ancak zorunlu olmayan bir ortak açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Ülkelerin ve orduların ADMM-Plus'a katılımlarını caydırıcı amaçlarla kullanma ihtimali de göz ardı edilemez çünkü tatbikatlar savunma güçlerini ve kaldırma kapasitelerini sergilemek için hazır bir platform sunmaktadır. Mesela Nargis Kasırgası, Haiwan Tayfunu ve MH370 havayolu aksiliği için harcanan çok uluslu kurtarma çabalarının yardım gönderen devletler arasında dolaylı da olsa yoğun bir güvenlik yarışmasını ortaya çıkararak HADR çalışmalarının “merhamet yarışmalarına” dönüştürüldüğü savunulmuştur^[38].

Caydırıcılık bir ülkenin HADR çalışmalarına katılmasının başlıca faktörü olmasa bile bazen planlanmamış sonuçlar meydana gelebilir^[39]. HADR ve arama kurtarma gibi “fedakâr” görünümlü operasyonların bile istenmeden de olsa güvenlik ikilemlerini kötüleştirmek ve potansiyel rakipler arasında güvenlik rekabetine yol açmak gibi sonuçlar doğurabilmesi ironik bir durumdur.

MENA Bölgesi için çıkarılacak dersler

Ross Harrison’a göre Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesinin ASEAN’ın bölgeselcilik tecrübesinden çıkarılabileceği önemli bazı dersler bulunmaktadır^[40]. Birincisi, ASEAN’ın tecrübesi Ortadoğu’daki uluslararası ilişkilerin durumu ne kadar vahim görünse de çalkantılar arasında bölgesel iş birliği ve iş birliğini destekleyecek yapılar kurma arayışında olmanın hayalperest bir hedef olmadığını göstermektedir. Kuruluş yıllarında ASEAN, kurucu üyelerinin çatışmaların ardından çatışma sonrası uzlaşma faaliyetlerine katılma konusunda gerekli bölgesel çerçeveyi oluşturabilmeyi başarmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra bir zamanlar bölünmüş olan Güneydoğu Asya devletleri arasında da benzer bir işlev görmüştür. ASEAN, doğru şartlar altında Arap Ligi, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ve Avrupa-Akdeniz İşbirliği İnisiyatifi gibi kurumlar için geçmiş ve güncel sorunlarına rağmen MENA bölgesindeki bölgesel uzlaşmayı destekleyen bir çerçeve olabilir. ASEAN’ın 1990’larda eski “düşmanları” Kamboçya, Laos, Myanmar ve Vietnam’ı kapsayacak kadar başarılı bir şekilde genişlerken aynı zamanda ARF bünyesinde geniş bir Asya-Pasifik birliği kurması MENA çapında bir mimarinin imkânsız olmadığına işaret etmektedir. İkincisi, ASEAN’ın egemenlik ve içişlerine müdahale etmeme vurgusu bazen daha derin iş birliğini engelleyen bir faktör olsa da Harrison, genel kanının aksine,

bu düşük çıtanın gerçekte bölgeselleşmeyi kolaylaştırdığını çünkü “devletlerin iş birliği yapabileceği düşük riskli, meşruiyet geliştirici girişimler”^[41] ürettiğini savunmaktadır. Başka bir ifadeyle, özellikle ulusal egemenliği destekleyen bölgeselcilik yaklaşımı üye devletlere birbirlerinden ve dış dünyadan en az müdahaleye maruz kalarak devlet inşa sürecine yoğunlaşma imkânı tanıdığı için ASEAN, bölgesel iş birliği ve devlet inşa sürecini birleştirmeyi başarmıştır. Bu yaklaşımın, devlet sınırlarının kutsallığını vurgulayan bölgesel bir normatif çerçevenin meşruiyet eksiklikleri ile dolu MENA bölgesinin ihtiyaç duyduğu bölgesel iş birliğinin ön koşulu olduğu savunulabilir^[42].

ASEAN’ın 1990’larda eski “düşmanları”

Kamboçya, Laos, Myanmar ve

Vietnam’ı kapsayacak kadar başarılı bir

şekilde genişlerken aynı zamanda ARF

bünyesinde geniş bir Asya-Pasifik birliği

kurması MENA çapında bir mimarinin

imkânsız olmadığına işaret etmektedir

Bunların yanında ASEAN’ın tecrübesi aynı zamanda şişirilen beklentilerin tehlikeleri konusunda da bir uyarı hikâyesidir. Elbette, ilan ettiği hedeflerini hayata geçirmede sahip olduğu düşünülen pek çok kusur ve yetersizliğine rağmen ASEAN bölgesel güvenlik konusunda bazı şeyleri doğru anlamış görünmektedir. Bu durumun ADMM-Plus örneği için geçerli olduğu kesin görünmektedir. Ancak ASEAN’ın sorunlarının kısmen, ifade edilen vaatlerinin ve bunların doğurduğu beklentilerin ASEAN’ın örgütsel yapısı ve kapasitesini çok çok aştığı bir aşırı beklenti duygusundan kaynaklandığını hatırlatmaya devam etmektedir. Merhum Michael Leifer’in yaptığı yerinde hatırlatmayla, ASEAN ve daha geniş çaptaki bölgesel uzantılar, “barış süreçleri” değil en iyi ihtimalle bir tür güven inşa

girişimleridir^[43]. Leifer sezgisel olarak, ilan edilen hedefleri ne kadar büyük olursa olsun ASEAN öncülüğündeki düzenlemelerin öncelikli olarak yenilikten ziyade muhafaza amacıyla tasarlandığını vurgulamaktadır^[44]. Özellikle devletlerin birbirlerine güvensizlik ve şüphe ile yaklaştığı Asya-Pasifik gibi oldukça karışık ve karmaşık bir bölge için muhafaza çabaları sıkı bir çalışmayı gerektirmektedir^[45]. Daha hırslı bölgesel iş birliği yoluyla yenilik yapma girişimleri ortak bölgesel hedeflerin gerçekleşmesini engelleyebilecek ve muhtemelen engelleyecek olan ve birbiriyle çatışan ulusal öncelikleri hesaba katmak zorundadır. İster Asya’da isterse MENA bölgesinde olsun bölgesel oluşumlara güvenenlerin bunu akıllarında tutmaları yerinde olacaktır.

Referanslar

- 1- Ashok Kapur, *The Diplomatic Ideas and Practices of Asian States* (Leiden: E.J. Brill, 1990), s. 125.
- 2- Alıntı: M. C. Abad, Jr., "Prospects for UN-ASEAN Cooperation in Conflict Management," BM-ASEAN Üçüncü Çatışma Önleme Konferansında sunulan makale, Singapur, Erişim Tarihi: 17-19 Şubat 2003, <http://www.aseansec.org/14202.htm>
- 3- Bkz. Amitav Acharya, *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order* (Londra: Routledge, 2001), s. 5-11 ve Timo Kivimäki, "The Long Peace of ASEAN," *Journal of Peace Research*, C. 38, No. 1 (2001), s. 5-25.
- 4- ASEAN'ın Soğuk Savaş dönemiyle Soğuk Savaş sonrası yıllar arasındaki bölgesel uzlaşmaya katkılarının özet bir incelemesi için bkz. Amitav Acharya, *A New Regional Order in South-East Asia: ASEAN in the Post-Cold War Era*, The Adelphi Papers No. 279 (Londra: Routledge for International Institute for Strategic Studies, 2008).
- 5- See Seng Tan, "Rethinking 'ASEAN Centrality' in the Regional Governance of East Asia," *Singapore Economic Review*, C. 62, No. 3, Haziran, s. 721-740.
- 6- ASEAN 2025: Forging Ahead Together (Cakarta: ASEAN Sekreterliği, 2015), <https://asean.org/asean-community-vision-2025-2/>
- 7- Tek ASEAN Penceresi ASEAN ülkeleri arasında uluslararası açık standartlara uygun olarak gümrükten mal geçirilmesini hızlandırmak, ticari şeffaflığı geliştirmek ve güvenli ve güvenilir veri alışverişini sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Bkz. Dario Agnote, "Talks to build ASEAN Economic Community slows, ADB says," *Kyodo News*, Erişim Tarihi: 25 Eylül 2014, <http://english.kyodonews.jp/news/2014/09/313608.html>
- Jayant Menon, "An ASEAN Economic Community by 2015?" *Vox*, Erişim Tarihi: 27 Eylül 2014, <http://www.voxeu.org/article/asean-economic-community-2015>
- 8- Tanınmış bir akademisyen ve devlet adamının gözlemlediği gibi ASEAN'ın, bir kısmı bölgedeki gerginliklerin yükselmesiyle büyük endişe uyandıran ciddi bazı eksikliklerinin olduğu kabul edilmelidir. ASEAN sonu gelmeyen tartışmalarıyla ünlü olması ve zor ihtilafları ele almayı reddetmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Aynı suçlamalar ARF için hatta daha başka gerekçeler ile de yapılabilir. Denizdeki çatışmaları önlemeye yönelik çok taraflı bir anlaşma gibi somut askeri güven inşa adımları konusunda çok az ilerleme kaydedilmiştir." Paul Dibb, "What is ASEAN's strategic value?" *East Asia Forum*, Erişim Tarihi: 1 Mart 2016, <http://www.eastasiaforum.org/2016/03/01/what-is-aseans-strategic-value/>
- 9- Carl Thayer, "A Closer Look at the ASEAN-China Single Draft South China Sea Code of Conduct," *The Diplomat*, Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2018 <https://thediplomat.com/2018/08/a-closer-look-at-the-asean-china-single-draft-south-china-sea-code-of-conduct/>
- 10- Christopher B. Roberts, "The Future of Regionalism in East and South-East Asia," içinde: Andrew T. H. Tan, ed., *East and South-East Asia: International Relations and Security Perspectives* (Abingdon, Oxon: Routledge, 2013), s. 282.
- 11- David Martin Jones and Michael L. R. Smith, "Making Process, Not Progress: ASEAN and the Evolving East Asian Regional Order," *International Security*, Cilt: 32, No. 1 (Yaz 2007), s. 148-184.
- 12- Tan See Seng, "Three challenges for ASEAN in military's growing role in fighting terror," *The Straits Times*, Erişim Tarihi: 13 Eylül 2018, s. A25.
- 13- Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık ve ABD'den oluşan savaş sonrası "Beş Göz" düzenlemesinden esinlenen OEI'nin tüm 10 ASEAN üye ülkesi arasında terörle ilgili stratejik ve daha sonra operasyonel ve taktiksel istihbarat paylaşımını kapsayacağı söylenmektedir. Prashanth Parameswaran, "What's Next for the New ASEAN 'Our Eyes' Intelligence Initiative?" *The Diplomat*, Erişim Tarihi: 27 Ocak 2018, <https://thediplomat.com/01/2018/asean-launches-new-our-eyes-intelligence-initiative/>
- 14- See Seng Tan ve Hitoshi Nasu, "ASEAN and the Development of Counter-Terrorism Law and Policy in Southeast Asia," *UNSW Law Journal*, Cilt: 39, No. 3 (2016), s. 1219-1238, bkz. s. 1220.
- 15- Tom Allard, "Southeast Asian states launch intelligence pact to counter Islamist threat," *Reuters*, Erişim Tarihi: 25 Ocak 2018 <https://www.reuters.com/article/us-asia-intelligence/southeast-asian-states-launch-intelligence-pact-to-counter-islamist-threat-idUSKBN1FE163>
- 16- Çin bu gruba dâhil olmasa da ASEAN ile Çin arasındaki savunma bağlarını güçlendirmenin somut yollarını arama

konusunda devam eden çabalar ışığında Çinlilerin katılmaya davet edilmesinin an meselesi olduğu söylenebilir.

17- "Indonesia proposes 'mini-Interpol' plan to boost Asean counter-terrorism efforts," The Straits Times, Erişim Tarihi: 24 Ekim 2017 <http://www.straitstimes.com/asia/se-asia/indonesia-proposes-mini-interpol-plan-to-boost-asean-counter-terrorism-efforts>

18- "Joint Statement of the 15th ASEAN Chiefs of Defence Forces" Informal Meeting," Ministry of Defence, Singapur, Erişim Tarihi: 8 Mart 2018, https://www.mindef.gov.sg/web/portal/mindef/news-and-events/latest-releases/article-detail/2018/march/o8mar18_js

19- David Santoro, "ASEAN's WMD Scorecard: The Association of Southeast Asian Nations in the Global Safety, Security and Non-proliferation Regimes," Issues & Insights, Cilt: 12, No. 3 (Mayıs 2012). https://www.files.ethz.ch/isn/145153/issueinsights_v12no3.pdf

20- "Joint Statement of the 15th ASEAN Chiefs of Defence Forces' Informal Meeting."

21- Ralf Emmers, "Comprehensive Security and Resilience in Southeast Asia: ASEAN's Approach to Terrorism," The Pacific Review, Cilt: 22, No. 2 (2009), s. 159-177.

22- Deepak Nair, "Regionalism in the Asia Pacific/East Asia: A Frustrated Regionalism?" Contemporary Southeast Asia, Cilt: 31, No. 1 (Nisan 2009), s. 110-142.

23- ARF üyeleri 10 ASEAN üye devleti, 10 ASEAN diyalog ortağı (Avustralya, Kanada, Çin, Avrupa Birliği, Hindistan, Japonya, Yeni Zelanda, Güney Kore, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri), bir ASEAN gözlemcisi (Papua Yeni Gine) ve Kuzey Kore, Moğolistan, Pakistan, Timor-Leste, Bangladeş ve Sri Lanka'dan oluşmaktadır.

24- Takashi Yuzawa, "The Evolution of Preventive Diplomacy in the ASEAN Regional Forum: Problems and Prospects," Asian Survey, Cilt: 46, No. 5 (Eylül/Ekim 2006), s. 785-804.

25- Ralf Emmers ve See Seng Tan, "The ASEAN Regional Forum and Preventive Diplomacy: Built to Fail?" Asian Security, Cilt: 7, No. 1 (2011), s. 44-60, bkz. s. 50.

26- See Seng Tan, "A Tale of Two Institutions: The ARF, ADMM-Plus and Security Regionalism in the Asia Pacific," Contemporary Southeast Asia, Cilt: 39, No. 2 (Ağustos 2017), s. 259-264.

27- Jürgen Haacke, "The ASEAN Regional Forum: from dialogue to practical security cooperation?" Cambridge Review of International Affairs, Cilt: 22, No. 3 (2009), s. 427-449.

28- Avustralyalı eski lider Kevin Rudd'ın 2008'deki "Asya-Pasifik Topluluğu" ve Japon lider Yukio Hatoyama'nın 2009'daki "Doğu Asya Topluluğu" fikirlerini örnek verebiliriz ki ikisi de Doğu Asya ülkeleri tarafından ASEAN'ın çevresinde kurulmamış herhangi bir yeni mimari tarafından yalnız bırakılacağı endişesiyle reddedilmiştir.

29- Blake Berger, "The Critical Role of the ASEAN Regional Forum in Building Cooperation and Trust," Friends of Europe, Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2015, <https://www.friendsofeurope.org/security/critical-role-asean-regional-forum-building-co-operation-trust>

30- See Seng Tan, "In defence of ADMM+," East Asia Forum Quarterly, Erişim Tarihi: 30 Nisan 2018, <http://www.eastasiaforum.org/?p=122270>

31-See Seng Tan, "The ADMM-Plus: Regionalism That Works?" Asia Policy, No. 22 (Temmuz 2016), s. 70-75.

32- Termsak Chalermpanupap, "ASEAN Defence Diplomacy and the ADMM-Plus," ISEAS Perspective, No. 49, Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2013, https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEAS_Perspective_2013_49.pdf

33- See Seng Tan, "Providers Not Protectors: Institutionalizing Responsible Sovereignty in Southeast Asia," Asian Security, Cilt: 7, No. 3 (2011), s. 201-217.

34- Mesela araştırmalar ÖD aktörünün algılanan meşruiyetinin ÖD başarısına katkı yapan bir faktör olduğunu göstermiştir. Amanda Huan ve Ralf Emmers, "What Explains the Success of Preventive Diplomacy in Southeast Asia?" Global Change, Peace & Security, Cilt: 28, No. 5 (2016), s. 1-17.

35- Jera Lego, "Why ASEAN Can't Ignore the Rohingya Crisis," The Diplomat, Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2017, <https://thediplomat.com/05/2017/why-asean-cant-ignore-the-rohingya-crisis/>

36- Megan Greene and P. Daniel Kelemen, "Europe's Failed Refugee Policy," Foreign Affairs, Erişim Tarihi: 28 Haziran 2016,

<https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/28-06-2016/europes-failed-refugee-policy>

37- Daniel Baldino ve Andrew Carr, "Defence Diplomacy and the Australian Defence Force: Smokescreen or Strategy?"

Australian Journal of International Affairs, Cilt: 70, No. 2 (2016), s. 139–158.

38- Bkz. Jun Yan Chang ve Alan Chong, "Security Competition by Proxy: Asia Pacific Interstate Rivalry in the Aftermath of the MH370 Incident," Global Change, Peace & Security, Cilt: 28, No. 1 (2016), s. 75–98 ve Dylan Ming Hui Loh, "ASEAN's norm adherence and its unintended consequences in HADR and SAR operations," The Pacific Review, Cilt: 29, No. 4 (2016), s. 549–572.

39- Örneğin Aralık 2004'te Hint Okyanusunda yaşanan deprem ve tsunaminin ardından Singapur Endonezya ve Tayland'a yapılan en büyük insan ve malzeme sevkiyatı olan Uçan Kartal Operasyonunu başlattı. Bkz. David Boey, Reaching Out: Operation Flying Eagle – SAF Humanitarian Assistance after the Tsunami (Singapur: SNP Editions, 2005). Operasyon bölge çapında tüm güç ve kaldırma kapasitelerini sergileyen Singapur'un savaşmak istemesi durumunda komşularına neler yapabileceği konusunda dile getirilmeyen endişeler doğurdu.

40- Ross Harrison, Toward a Regional Framework for the Middle East: Takeaways from Other Regions, MEI Policy Paper 2016-10 (Washington, D.C.: The Middle East Institute, 2016), s. 15–16.

41- Harrison, A.g.e, s. 9.

42- Marco Pinfari, "Regional Organizations in the Middle East," içinde: Oxford Handbooks Online, Erişim Tarihi: Eylül 2016, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199935307.013.86

43- Michael Leifer, "The ASEAN Peace Process: A Category Mistake," The Pacific Review, Cilt: 12, No. 1 (1999), s. 25–38.

44- See Seng Tan, "Untying Leifer's Discourse on Order and Power," The Pacific Review, Cilt 18, No. 1 (2006), s. 71–93, Bkz. s. 82–83.

45- Bilahari Kausikan, "The roots of strategic distrust: the US, China, Japan and Asean in East Asia," The Straits Times, Erişim Tarihi: 18 Kasım 2014.

<https://www.straitstimes.com/opinion/the-roots-of-strategic-distrust-the-us-china-japan-and-asean-in-east-asia>

YAZAR HAKKINDA

See Seng Tan, Singapur'daki Nanyang Teknoloji Üniversitesi S. Rajaratnam Uluslararası Çalışmalar Fakültesinde (RSIS) Uluslararası İlişkiler Profesörü olmasının yanı sıra, RSIS bünyesindeki Savunma ve Stratejik Çalışmalar Enstitüsünün Başkan Yardımcısı ve Araştırma Departmanı Müdürüdür.

ALSHARQ FORUM HAKKINDA

Al Sharq Forum; amacı, Şark bölgesi halklarının siyasal gelişimi, sosyal adalete kavuşması ve ekonomik refaha erişmesi için tarafsız araştırmalar yapıp buna dönük uzun vadeli stratejiler geliştirmek olan, bağımsız ve uluslararası bir kuruluştur. Al Sharq Forum bu hedefini; demokratik katılım ideali, bilinçli vatandaşlık, çok taraflı diyalog, sosyal adalet ve kamu yararını gözeterek araştırmaları teşvik ederek gerçekleştirmektedir.

Adres: İstanbul Vizyon Park A1 Plaza Kat:6
No.:68 34197 Bahçelievler / İstanbul / Türkiye
Telefon: +902126031815
Faks: +902126031665
E-posta: info@sharqforum.org

sharqforum.org

    / SharqForum

 / Sharq-Forum

**الشرق
منتدى**
ALSHARQ FORUM